

[0461]

55. Nijfrysk *grútsje*, *rútsje*, *gnútsje*.

Fan 'e trije tiidwurden, dêr't dit stikje oer gean sil, is *grútsje* sûnder mis it meast bikende. Eltse Fries kin sinnen neikomme lyk as: "Ik haw der *grútsjen* fan heard" en "Der wurdt fan *grute*, dat Abe oan 't wiif sil" (forl. W. Dykstra, *Fr. Wb. I*, 481). De ôflieding fan dat noch tige gongbere wurd is in soad heljen mei oan 'e klink. De skriftlike oerlevering dêrfan set earst let yn, sa docht bliken. Yn Aldfryske boarnen komt it net foar en yn Midfryske skriften is mar ien foarm to finen, dy't der mûlk mei gearhinget. Dat iene plak is de 3de ps. noutiid iental *gruited*, dat wy oantrefte yn Johannes Hilarides syn *Naamspooringen van het Platte Friesk*, dêr't de skriuwer earne in folksrymke oer Sint Piterseidei fêstlein hat:

Sint Pietter zijn dej,
 dan droegget de wej;
 dan eernet de ej;
 dan wient de schier'-iel
 dan bettert it miel
 dan keeallet de kuw
 dan *gruited* de duw
 dan droegget de daam;
 dan wandret de faam;
 dan kroosket de hin
 dan grienet de fin,
 dan wierket de huisman
 wol nej sien sin¹.

Lyk as út 'e omtekst op to meitsjen is, moat dat 17de-ieuske *gruited* werjown wurde mei 'koert'. Hwat de hjoeddeiske bitsjutting fan *grútsje* oanbilanget, hawwe wy foar 't earst hâld oan skriuwers út 'e 19de ieu. Ien fan harren is Joast Halbertsma, dy't ús tiidwurd mear as ienris yn syn hânskriftlike samlingen opnommen hat, forlykje:

Hs. A, s. 194: *Grútjen*, in de uitspraak *grúútjen*, ritselen, mompelen. *Der ha'k sa wat fen grutjen hjeard*. Daar heb ik van horen ritselen, er is mij in de verte iets van ter oren gekomen.

Hs. B, s. 103: *Rútje*, *grútje*, submissa voce quid turpe significare (sunich pratend hwat skandliks trochdwaen).

Hs. B, s. 249: *Rúútje*, *grúútje* v.n. ritselen, kikken, mompelen.

It falt jin op dat Halbertsma *rútje* en *grútje* op 'e beide lêste plakken yn ien sike neamt. It earste stiet noch by W. Dykstra, *Fr. Wb. III*, 49 to boek as *rútsje* 'ritselen; ook reutelen; mompelen', mar is op 't heden finael ta fuotten út. Dochs moat krekt dy foarm *rútsje* ienris like folksaerdich west hawwe as *grútsje*, hwant by E. Epkema, *Woordenboek op de gedichten en verdere geschriften van Gysbert Japicx* (1824), s. 388 lêze wy it sintsje: "Du matte er naet fen *ruwtje* of *ruitje*, niet van spreken, geen gerucht van maken".

Bihalven *grútsje* en *rútsje* kenne wy yn ús tael noch in trêdde tiidwurd *gnútsje*, dat by Waling-om mist, mar al in plak krige hat yn it fan H.S. Buwalda, G. Meerburg en Y. Poortinga biarbeide *Frysk Wurdboek I* (1956), s. 145 en *Frysk Wurdboek II* (1952), s. 102. Yn it lêst oanhelle diel sette de biwurkers 'er loopt een gerucht' oer as 'der wurdt *grute*, *gnute*'. Der bisteane sadwaende yn it Frysk trije tiidwurden mei folslein gelikense bitsjutting en wy sille nou bisykje om dy trijekaert ôfliedkundich syn gerak to jaen.

I. It maklikst is it komôf nei to gean fan *rútsje*, âlder *ruwtje* of *ruitje* (Epkema), dat yn forbân stiet mei mnl. *ruten*, *ruyten* 'gounzje, brimme, grânzje, grommelje, snoarje, snuorje, galmje' (*Mnl. Wb. VI*, 1721), ier nnl. (Kiliaen) *ruyten* Fland. *Garrire more avium, modulari*; nnl. *ruiten* 1) tsjotterje, tsjetterje, kwetterje; 2) babbelje, rabbelje, reutelje, snakke (*WNT XIII*, 1924, spj. 1782). Foar ús is it wol nijsgjirrich dat it Flaemsk dat wurd noch sa brûkt, forlykje Guido Gezelle, *Loquela*³ (1946), s. 423: "k En he' daar niet durven van *ruiten*'.- 'Ge'n meugt er heur geen enkel woord van *ruiten*' = 'Dou meist dêr tsjin har gjin wurd fan kikke (repe, bommelje)'. Ut in âlder tiidrek hingje dêr fierders mei gear âfrysk *hrûta*, *rûta* 'rochelje', ags. *hrûtan* 'lûd jaen, sûzje, snoarkje', âsaks. *hrûtan* 'snoarkje', âhd. *rûzan* 'snoarkje, balte', mhd. *rûzen* 'lûd jaen, rûzje, gounzje, snoarkje, balte'; -ânoarsk *hrjóta* (< **hreutan*) 'snoarkje, gnoarje, brimme, grommelje'. De fuortsettingen dêrfan yn it Skandinaefsk binne niisl. *hrjóta*, nnoarsk *rjota* 'gnoarje, grommelje,

snoarkje', nsweedsk *ryta*, âlder deensk *ryde* 'balte, gjalpe, skreauwe'. Fan in grounwurd mei koart lûd (*hrūtan*) is it frekwintatyf dêrby foarme: mnd. *rutelen*, *rotelen* 'rochelje', mnl. *rotelen*, *reutelen* 1) 'rammelje, rattelje, snuorje, taterje, kletse'; 2) 'rochelje'; nnl. *reutelen* 1) 'rochelje'; 2) 'rattelje'; 3) 'eamelje', nfrysk *reutelje* 'keuvelje, kletse, rattelje, snakke, snappe'.

De âldfryske, angelsaksyske, âldsaksyske en âldnoarske wjergaders hjirboppe wize út, dat wy fan in nammefoarm mei it bigjinlûd *h-* útgean moatte. De Germaenske grounfoarm *hrūt-* lit him tobekbringe ta ydg. **krūd-*, in lûdtrime fan ydg. **krēud-*, dat de mei *-d-* útwreide stam **krēu-* bifettet. It koartste elemint, dat wy dêr wer úthelje kinne, is ydg. **ker-*, **kor-*, **kr-*, in oantsjutting fan heaze, kroaskjende, kreakjende lûden en fan dieren, dy't sokke lûden útstjitte, forl. gryksk κέρκαξ 'hauk', κόραξ 'raven', κορώνη 'krie', lat. *cornix* 'roek', *corvus* 'raven', middeliersk *crū* 'raven', litauk *krauklỹs* 'krie', letlânsk *kraûklis* 'raven', lat. *crepō* 'knisterje, kreakje'. Om't ydg. **ker-* ek mei in forweechlike *s* foarkomt, dus as **(s)ker-*, hearre dêr net allinne *raven* (ânoarsk *hrafn* < ydg. **krop-*), *roek* (ânoarsk *hrókr* < ydg. **krōg-*) en *reager* (< germ. **hraigran-* < ydg. **kroikro-*) by, mar ek *skreauwe* en *skrieme*, om mar inkelde útrinders fan dy wiid útstrampele stamme to neamen. Yn hoe'n protte wurden dat lûdneibauwende **ker-*, **kor-*, **kr-* en **sker-*, **skor-*, **skr-* sit, kin men neisjen by J. Pokorny, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch* (1959), s. 567-571.

II. Nou moatte wy gear oer it seldsume *gnútsje*, dat nei myn bitinken tobekgiet op ydg. **ghnud-*, in ôflieding fan ydg. **ghnēu-*, **ghnōu-*, **ghnũ-*, dat sels wer in útwreiding fan ydg. **ghen-* is. De sibben fan *gnútsje* binne minmachtiger as dy fan *rútsje*. Mei ydg. **ghnū-* kinne wy forbine ânoarsk, niislânsk *gnýja* 'rûzje, brûze, kreakje', nnoarsk (dial.) *gnya* 'wriuwe, flaeije, ljuentsje' en it substantyf ânoarsk, niislânsk *gnýr* 'geraes', nnoarsk (dial.), nsweedsk, ndeensk *gny* 'lûd, lawaei, rumoer'. Fierders moatte hjir noch as ôfliedingen fan 'e grounfoarm **ghnudh-* neamd wurde ânoarsk, niislânsk *gnyđja* 'gnoarje, grommelje', nsweedsk (dial.) *gnyda* 'kreune, krite' en ânoarsk, niislânsk *gnyđr* 'geprottel'. By einsluten bringe wy noch trije wurden op 't aljemint, dêr't de ydg. lûdtrime **ghnou-* yn stiket, to witten ânoarsk, niislânsk *gnaud* 'gerûs, grommeljen', ânoarsk, niislânsk *gnaust* 'lawaei' en mnd. *gnauwen* 'grânzgje'. Bûten it Germaensk hinget b.g. gryksk γναύω 'ôfgnauwe' mei de bisprutsen wurdkloft gear, sjoch J. Pokorny, *IEW*. 437. Sneupendewei binne wy sa wiiswurden, dat nfrysk *gnútsje* en nfrysk *gnauwe* fan 'e selde ydg. grounfoarm útskaeije.

III. It slimste is noch binefter, hwant hokker foarskiednis hat it trêdde yn dit boun, it tiidwurd *grútsje*? Trije mooglikheden haw ik yn my omgean litten. De earste is dat wy *g-* yn *grútsje* hâlde moatte foar in oerbliuwsel fan it foarheaksel *ge-*, âlder *ga-*. Dan soe *grútsje* < *ge-*

rútsje < **ga-hrutian* as forhoalen gearstalling hearre by I *rútsje*. Om't it foarheaksel *ge-* lykwols yn it Aldfrysk al ta *e-* ôfslyt en letter alhiel fordwynt en boppedat gjin gearsettingen mei *ga-*, *ge-* by de sibben fan *rútsje* yn 'e oare Germaenske talen foun wurde, hat dy forklearring net folle eigenskip. Twad soe it faeks wêze kinne, dat *grútsje* in jongere mjuksfoarm is fan *gnútsje* en *rútsje*. Al hawwe wy by sokke affektive wurden altiten mei krusingen to rekkenjen, ek dy mooglikheit moat leau 'k forsmitten wurde, omreden it 17de-ieske *gruitet* jin net as in jong wurd yn dat grif al gâns âldere folksrymke oankomt. Nimme wy oan, dat *grútsje* wierliken al ieuwen lang yn ús tael biwoartele sit, dan bliuwt allinne de neikommende útliz oer. Neffens de regels fan 'e Germaenske lûdforskouwing soe de wurdstam him ûntjown hawwe kinne út ydg. **ghrud-*, in útwreiding fan ydg. **gher-*. Fan 'e ydg. baesis **gher-* 'klinke' seit J. Pokorny, IEW. 439, dat er foun wurdt "in Schallworten, meist nur jüngere parallele Wortschöpfungen, häufig mit expressivem Vokalwechsel und Geminatio". De lûdtrime ydg. **ghrē-d-* sit bygelyks yn goat. *grêtan*, ânoarsk *gráta* âsaks. *grâtan*, ags. *grâtan* 'gûle, skrieme, kleije', mhd. *grâzen* 'balte'. It kausatyf dêrby is foarme fan ydg. **ghrō-d-* en forskynt yn ânoarsk *græta* 'gûle litte', âsaks. *grôtian* 'oansprekke, groetsje', âfrysk *grêta* 'mei it rjocht oansprekke, oankleije, útdaegje', âhd. *gruozen* 'oansprekke, oanfalle', mnl. *groeten* 'útneogje, groetsje, oanfalle', nnl. *groeten* 'de tiid fan 'e dei sizze'. As ús bitinken goed is, dan hingje nijfrysk *grútsje* en *groetsje* sa meiïnoar gear, dat it earste op ydg. **ghrud-* en it twadde op ydg. **ghrōd-* tobekgiet. It bliuwt lykwols nuver, dat yn 'e oanswettende talen suver gjin wurden to finen binne, dy't rjochtstreeks mei *grútsje* forboun wurde kinne. De iennichste, dy't ik foar de tried helje koe, wiene rynlânsk *gruzen* 'in gjalp jaen', rynlânsk *grauzen* 'grine, lipe'².

Dit lytse ûndersyk hat útwiisd dat *grútsje* in lienwurd is mei de bitsjuttingen: 'mompelje, earne fan bommelje, earne fan kikke, earne fan reppe' en yn 'e 17de-ieske tael: 'koere' (fan in dou). It biheart ta ydg. **gher-* en hat tink syn neiste sibben yn rynlânsk *gruzen* en *grauzen*, wylst ús *groetsje* in graed uterliker bisibbe wêze sil. Fierders is *gnútsje* in leat fan 'e ydg. stamme **ghen-* en *rútsje* moat oansletten wurde by ydg. *(*s*)ker-.

Grins

W. J. Buma

NOATEN:

By 55:

1. *Johannes Hilarides en syn Naamspooringen van het Platte Friesk, diel I*. Estrik XXXVII. Grins 1965, s. (157).
2. J. Müller, *Rheinisches Wörterbuch II*. Berlin 1931, spj. 1376 (*grauzen*), 1478 (*gruzen*).